

Літэратура

1. Апресян, Ю.Д. Перформативы в грамматике и словаре / Ю.Д. Апресян // *Апресян Ю.Д. Избранные труды*. В 2 тт. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1995. – Т.2. – С. 199 – 218.
2. Слово как действие / Дж. Остин // *Новое в зарубежной лингвистике*. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С. 22 – 130.
3. Природа интенциональных состояний / Дж.Р. Сёрль // *Философия. Логика. Язык*. – М.: Прогресс, 1987. – С. 96 – 126.
4. Сёрль Дж.Р. Классификация речевых актов. / Дж.Р. Сёрль // *Новое в зарубежной лингвистике*. – М.: Прогресс, 1986. – Вып. XVII. – С.170 – 194.

І.М. Курловіч (БДСГА, г. Горкі)

ПРЫСЛОЎІ З СЕМАНТЫКАЙ “ХУТКА” Ў СТАРАБЕЛАРУСКАЙ МОВЕ

Нягледзячы на тое, што прыслоўе як часціна мовы ў старабеларускай мове многімі даследчыкамі не вылучалася, тым не менш словаформы з прыслоўнай семантыкай даволі шырока ўжываліся ў помніках старабеларускага пісьменства. Яшчэ больш шырока прадстаўлены яны ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, у якой акрамя нарматыўна-узуральных адзінак на працягу XX – пачатку XXI ст. актыўна ўтвараюцца індывідуальна-стылістычныя неалагізмы-прыслоўі.

У сучаснай беларускай літаратурнай мове паводле значэння прыслоўі дзеляцца на дзве вялікія групы. Да першай групы адносяцца прыслоўі акалічнасныя (*блізка, высока, нашто* і г.д.), да другой – прыслоўі якасныя, якія характарызуюць дзеянне або прымету з боку якасці (*баязна, хораша, цвёрда*). Звычайна вылучаецца і трэцяя, прамежкавая група прыслоўяў, у якіх значэнне якаснай характарыстыкі спалучаецца з акалічнаснымі значэннямі характару і спосабу дзеяння, параўнання або сумеснасці [1;194].

Прадметам нашага аналізу з’яўляюцца якасныя прыслоўі з семантыкай “хуткасці”, што функцыянавалі ў старабеларускай мове.

Прыслоўі са значэннем “што адбываецца з вялікай хуткасцю або ў кароткі прамежак часу, а таксама што павінна адбыцца праз невялікі прамежак часу” дастаткова часта выкарыстоўваліся ў помніках старабеларускага пісьменства. Характэрнай асаблівасцю старабеларускіх прыслоўяў з’яўляецца значная варыянтнасць словаформаў, што звязана найперш з выпрацоўкай найбольш сталых і заканамерных узораў такіх утварэнняў, а таксама тлумачыцца рознымі крыніцамі паходжання прыслоўяў. Нягледзячы на выкарыстанне шматлікіх варыянтных формаў прыслоўяў гэтай семантыкі, яны дастаткова раўнапраўна суіснавалі ў старабеларускай мове. Параўнаем:

Быстро, быстре. 1. Хутка, імкліва. *Ангел быстро летает, яко орель добрыи слоужитель хсъ (Чэця, 2276)*. 2. Пранікліва (пра погляд). *Видети остро – смотрити быстро (Зіз.,19) [2,272]*. (Тут і ў далейшым прыклады прыводзяцца паводле Гістарычнага слоўніка беларускай мовы. У дужках пазначаецца нумар выпуску і канкрэтная старонка).

Барзо, бардзо, барздо, барзе – Вельмі, надта, дужа. *Тоть жидь такъ барзо по собе поруки не даль (АВК, V, 217, 1572); при которой паузе и иныхъ речей бардзо много забралъ (АВК, XX, 51, 1585);... потомъ же обитель бардзо зруинованую (АВК,III, 8, 1521); иоан ст... так барзе поступил иж от самого господа ест похваленный (Зб. 261, 746) [2, 196]*.

Вборзде, вборзе,уборзе – Неўзабаве, хутка. *Къ Барану доброго человека приставивши, вборзде къ намъ пошлете (КЗ, 339, 1481); мы быхмо своего легкого человека... вборзе къ вамъ прислали прискочиша уборзде послании от столпка (Чэця, 2416) [3, 18]*.

Воборзе – Тое, што і вборзде. *Благовернии мужи... воборзде побегли кораблемъ (Чэця, 196) [3, 74]*.

Внетъ, внэтъ – Адразу, зараз жа, хутка, скоро. *Быль бы внетъ за зменника, а потомъ, подобно, и што горей бы ся зъ нимъ здеяло* (АЗР, IV, 107, 1595) [3, 59].

Впрудце, впродце – У хуткім часе. *При оповеданью оного Гошка, якость впродце и сыначекъ его Гошка малый...* (АСД, I, 296, 1636); *впрудце умер крол вандалский и бич або моц...* (Зб. 752, 500) [3, 246].

Врихле, врихле – У хуткім часе, неўзабаве. *Ожнак же вси права до остатку врихле не могут ся зложити* (Ст. 1529, 55); *померли теж потом врихле и два сыны Ярославови* (Стрыйк., 4586) [3, 359].

Живне, жывне – Як мага хутчэй. *Ты, Мартине Дохо... его шаблею... по плечамъ бить, мрдоваль и подъ нимъ яко живне хотелъ поставиль* (АВК, I, 282, 1617); *...в чомъ же одно жывне нарушати, ино таковой кождый з нихъ...* (ИЮМ, XXI, 459, 1626) [4, 14].

Живо, живо – Жвава, борзда. *Всякож рицество его одно збили, другое живо поймали* (Стрыйк., 613); *...до маетности его милости Свислочи живо утекъ* (АВК, XVIII, 209, 1607) [4, 16]. У другім значэнні прыслоеў **живо (жыво)** ужываецца са значэннем «жыўцом, у жывым стане».

Загоряча – Адразу, зараз жа, без затрымкі. *Па гарачаму следу тогды жъ, загоряча (кды еще речи тьи забраны у нихъ), было прошено* (АЗР, II, 396, 1544) [4, 171].

Замалымъ – Хутка, скоро. *Если бы не господъ помог ми замалым мешкала бы в пекле душа моя* (Пс. XVI, 956) [4, 284].

Квапливе – Спешна, паспешна. *Запаливши место, чолнейших з великими скарбами и лунами до руси як быдла квапливе загнали* (Стрыйк., 475) [10, 14].

Квапне, квапно – Спешна, паспешна. *Квапно того есмо не чинили, валки есмо не починали* (АЗР, II, 271, 1533–1538); *не хотячи того квапне чынити, а ни тое шкоды нашео даремно упустити* (Арх. ЮЗР, VIII–5, 15, 1538) [10, 14].

Нагле, нагло – Хутка, скоро, адразу, зараз жа. *С розмаитыми спижамы черес тьи земле и королевства нагле или иже оуси оных земель подлоуг слыханія старого и поведанія творели* (Валх., 56); *так нагло млоденца згубивши* (Бельск., 27) [15, 347].

Прудко, прутко – 1. Хутка, жвава, шпарка. *Могутъ люди непріяельскии прутко, а безъ вести прибежши, и тамъ за острогомъ стоячи...* (Арх. ЮЗР, VIII–1, 79, 1552); *...которые барзо прудко парканъ перешли* (Хр. польск., 19) [29, 14]. У другім значэнні прыслоеў **прудко (прутко)** ужываецца са значэннем «у кароткі час, тэрмінова».

Рыхло, рихло – Хутка, шпарка, паспешна. *...реклъ слuze своему, выйди рыхло на оулицы й на ростани места* (Еванг. Кал. II, 167); *як рихло будетъ судъ страшный остатній* (Зб. 259, 352) [30, 14].

Як вядома, якасныя адпрыметнікавыя прыслоўі маюць формы ступеней параўнання – вышэйшую і найвышэйшую, якія паказваюць на розную ступень праяўлення дзеяння, стану ці якасці. Формы ступеней параўнання прыслоўяў дастаткова шырока выкарыстоўваюцца ўжо ў помніках старабеларускага пісьменства. Параўн.:

Быстрой – Хутчэй. *Богатство которое час пригоды и надеи быстрей над учителя утекающего утекаетъ* (Зб. 752, 5936) [2, 272].

Радей, радее – Хутчэй. *Онъ радей собравъ воиско изыиде противу имъ во пустыню* (Скар. ЛК, 47); *раде бы еси хотелъ абы ся былъ не народиль, и данъ нарожения твоего проклинеши* (Скар. ІС, 376) [29, 433].

Найбарзей, найбардзей – Найхутчэй. *Найбарзей тые речи к новали, и словне листовне* (Апакр., 207); *въ чомъ отцове базилиане... найбардзей не будучи безпечными въ спаленю монастыра...* (АВК, I, 336, 1666) [19, 41].

Напрудшей, напрудца, напрудце, напрудчей, напрудше, напружей – Найв. ступень ад прудко. *Друженна напрудца усела и выехали с твердого Момбрада* (Бава, 153); *...которые напрудчеи поготову были на одну громаду скласти а з них могилу учынити* (Атыла, 199); *...которую што напрудше дати прагнуль* (Апакр., 89); *сама сторо-*

на, хотячи яко напружей при своей власности зоставать, не афектоваль (АВК, XV, 219, 1667) [19, 241].

Найрыхлей, найрихлей – Найв. ступень ад рыхло. *Еслибы еще не спорядил дому своего, нехай што наирыхлей споряжаеть* (Навука, 125); *Александр... казаль што наирихлей, к городу приступати і с чотырох сторонъ на город стреляти* (Алекс. 1697, 126) [19, 76].

Найспешней – Найв. ступень ад спешно... яко найспешней бытии можеть, на враде признать и skutечне то зыститъ его милость обещаць рачиль (АВК, XI, 54, 1593) [19, 79].

Старабеларускія прыслоўі з семантыкай **хутка** далёка не ў поўным складзе сталі набыткам сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Як сінанімічна раўнапраўныя сёння ў беларускай мове выкарыстоўваюцца такія словаформы, як *скора, спешна, паспешна, паспешліва, спехам, торапка, жвава, мігам, уміг, імкліва, умомант, бегла, малаккава, халпіва, борзда, борздка* і г.д. Такія і падобныя словаформы належаць да прадуктыўных сродкаў у мове мастацкіх твораў многіх паэтаў і празаікаў. Параўн.: Вельмі шпарка нёсся аўтамабіль (*З. Бядуля*); Развітваюцца маўкліва, паспешліва (*І. Навуменка*); Па тратуары ішла таропка жанчына з кошыкам (*П. Галавач*); Лодка шыбуе быстра, нячутна плыве, пакідаючы за сабой пасярэбраную месяцам дарожку (*А. Асіпенка*).

Нягледзячы на невысокую ступень захаванасці старабеларускіх прыслоўяў, словы гэтай групы застаюцца адным з важнейшых рэзерваў і прадуктыўных узораў папаўнення лексічнага складу сучаснай беларускай літаратурнай мовы новымі адзінкамі, большасць з якіх – індывідуальна-аўтарскага ўтварэння, паколькі менавіта «інавацыйна-аўтарскае словаўтварэнне выступае адным з найважнейшых і дзейнасных стымулятараў далейшага развіцця і ўдасканалення розных структурных узроўняў сучасных славянскіх моў» [3, 144].

Літаратура

1. Беларуская граматыка. У 2-х ч. Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск / АН БССР, Ін-т мовазнаўства імя Я. Коласа / Пад. рэд. М.В. Бірылы. – Мінск.: Навука і тэхніка, 1985.
2. Гістарычны слоўнік беларускай мовы. Вып. 1-30 / склад.: Т.І. Блізнюк, А.М. Булыка, П.В. Вярхоў [і інш.]; Гал. рэд. А. І. Жураўскі, А.М. Булыка. – Мінск: Навука і тэхніка, Беларуская навука, 1982-2010.
3. Прыгодзіч, М.Р. Аўтарская неалагізацыя ў сучасных славянскіх мовах / М.Р. Прыгодзіч // Моўназнаўства. Літаратуразнаўства. Фалькларыстыка: XV Міжнародны з'езд славістаў (Мінск, 20-27 жніўня 2013 г.): даклады беларускай дэлегацыі; рэдкал.: А. А. Лукашанец (адк. рэд.) і інш. – Мінск: Беларуская навука, 2013.

И.М. Лейко (Витебский государственный университет имени П.М. Машерова)

ПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ РЕЧЕВОГО ПОРТРЕТА

Прагматическая лингвистика занимается исследованием проблем элементарных речевых актов, прагматического значения и речевого общения. Проблемы прагматики разрабатывали и продолжают разрабатывать многие ученые: Ю.Д. Апресян, Н.Д. Артюнова, А.Н. Баранов, В.З. Демьянков, В.А. Звегинцев, В.И. Карасик, В.В. Красных, Г.М. Матвеева, Б.Ю. Норман, Е.В. Падучева, Г.Г. Почепцов, Л.В. Правикова, А.А. Романов, Л.П. Рыжова, Ю.С. Степанов, И.А. Стернин, С.А. Сухих, В.Н. Телия и др. Адресант (говорящий), адресат (слушающий), коммуникант (участник коммуникативной ситуации), интенция (цель), речевой акт – это термины, которые используются в прагмалингвистике. Целью нашей работы является определение объема понятия «прагматический уровень» применительно к изучению речевого портрета, в частности директивных речевых актов в речи студентов и старшеклассников.